

Vroegpensioen, de levensloopregeling en het vermogen van Nederlandse huishoudens

De helft van de Nederlandse werknemers wil voor haar 65ste met pensioen, zo blijkt uit een enquête over vroegpensioen en de levensloopregeling. Tegelijkertijd blijkt uit het DNB Household Survey dat het gemiddelde Nederlandse huishouden steeds vermogender wordt, wat het gemakkelijker maakt om vroegpensioen zelf te financieren. Desondanks is de interesse voor de levensloopregeling, die op individuele basis en fiscaal gefaciliteerd de mogelijkheid biedt tot sparen voor vroegpensioen, gering.

Onderzoek toont aan dat diverse factoren ten grondslag liggen aan de geringe deelname, waaronder uitstelgedrag, de complexiteit van de regeling en het feit dat veel werknemers al deelnemen aan de spaarloonregeling. Deze factoren dragen eraan bij dat werknemers relatief vaak kiezen voor de standaardsituatie: het niet deelnemen aan de levensloopregeling.

Verder blijkt uit de enquête over vroegpensioen dat de standaard pensioenleeftijd een belangrijke rol speelt bij beslissingen over het moment van pensionering. Werknemers geven aan dat zij van plan zijn gemiddeld bijna een jaar langer te werken als de officiële pensioenleeftijd met twee jaar omhoog gaat.

Vroegpensioen

Ruwweg 50 procent van de Nederlandse werknemers wil voor de leeftijd van 65 jaar stoppen met werken. Eén op de 10 werknemers weet het nog niet. De overige 40 procent is van plan door te werken tot de leeftijd van 65 jaar. Voor de helft daarvan is het financiële aspect de belangrijkste reden om niet met vervroegd pensioen te gaan. De andere helft wil graag doorwerken vanwege het werkplezier en de sociale contacten met collega's of klanten. Dit blijkt uit een korte vragenlijst over vroegpensionering die in januari 2008 is voorgelegd aan werknemers uit het panel van het DNB Household Survey; 882 van de 1316 personen hebben de enquête volledig ingevuld.

Sinds 2006 wordt vroegpensionering via collectieve regelingen zoals VUT en prepensioen fiscaal ontmoedigd. Tegelijkertijd is de levensloopregeling ingevoerd waardoor het voor werknemers mogelijk blijft om op individuele basis onder fiscaal gunstige voorwaarden te sparen voor vroegpensioen. Deze verandering heeft belangrijke consequenties voor het spaargedrag van werknemers die voor hun 65ste willen stoppen met werken. Gevraagd naar de financiering van het vroegpensioen, wijst tweederde van de groep werknemers tussen 55 en 65 jaar op de mogelijkheden voor VUT en prepensioen. Ondanks de veranderde regelgeving rekent nog ruim 20 procent van de werknemers onder de 35 jaar op uitkeringen in het kader van VUT- of prepensioenregelingen. Circa de helft wil eigen middelen aanwenden, terwijl ruwweg 10 procent deelname aan de levensloopregeling als belangrijkste financieringsbron ziet.

Uit dezelfde enquête blijkt overigens dat de plannen voor het moment van pensionering niet alleen afhangen van financiële overwegingen, maar ook samenhangen met de leeftijd waarop de meeste mensen met pensioen gaan en in het bijzonder met de officiële pensioenleeftijd. De respondenten is gevraagd naar de verwachte pensioenleeftijd in de hypothetische situatie dat de AOW-leeftijd wordt verhoogd van 65 tot 67 jaar en tegelijkertijd ook de standaard pensioenleeftijd in collectieve pensioenregelingen met twee jaar omhoog gaat. Daarbij is verteld dat dit gepaard gaat met lagere AOW- en pensioenpremies en dat men, evenals nu het geval is, zelf maatregelen moet nemen om vervroegd met pensioen te kunnen gaan. Een dergelijke verhoging van de officiële pensioenleeftijd leidt er toe dat vier op de tien werknemers hun geplande pensioenleeftijd opwaarts bijstellen met minimaal één jaar maar meestal met twee jaar. Het betreft niet alleen werknemers die al de intentie hadden tot hun 65ste te blijven werken, maar ook personen die eerder hadden willen stoppen. De

voorgenomen pensioenleeftijd van werknemers stijgt daardoor met gemiddeld 0,8 jaar van 62,7 tot 63,5 jaar.

De vermogenspositie van Nederlandse huishoudens

De vermogenspositie van het gemiddelde Nederlandse gezin heeft zich het afgelopen decennium in gunstige zin ontwikkeld. Het gemiddelde netto vermogen is fors gestegen van EUR 70.000 aan het begin van 1995, tot ruim EUR 170.000 per huishouden twaalf jaar later. Gecorrigeerd voor inflatie is de waarde van het vermogen bijna verdubbeld. Dit blijkt uit cijfers over de ontwikkeling van de vermogensbalans van Nederlandse gezinnen op basis van de jongste uitkomsten van de DNB Household Survey (DHS, Tabel 1). Het gaat om een representatieve steekproef bestaande uit ongeveer 1500 huishoudens. Daarmee geven de cijfers een goede indicatie voor de ontwikkeling van de vermogenspositie door de jaren heen. Een belangrijke implicatie van de toegenomen rijkdom is dat huishoudens het zich gemakkelijker kunnen veroorloven om eerder met pensioen te gaan. Tegen deze achtergrond gaat dit artikel in op de voornemens van Nederlandse werknemers ten aanzien van het vroegpensioen, de relatie met het vermogen en de deelname aan de levensloopregeling.

Vermogen en vroegpensioen

Onderzoek van de Vrije Universiteit van Amsterdam laat zien dat mensen met veel vermogen relatief snel met pensioen gaan.¹ Het is daarbij overigens niet uit te sluiten dat het verband ook de andere kant op werkt: degenen die een voorkeur hebben voor een vroege pensionering zullen hun besparingen daarop aanpassen. Daarnaast kan een vervroegde pensionering natuurlijk ook samenhangen met andere factoren, zoals de zwaarte van het beroep.

Analyse van de enquêtegegevens laat zien dat vermogende werknemers 25 procentpunt vaker aangeven voor hun 65ste met pensioen te willen gaan dan de minder vermogende werknemers. Hierbij is rekening gehouden met de invloed van opleiding, inkomen, geslacht, leeftijd en de aanwezigheid van een partner. Naast het vermogen heeft alleen het opleidingsniveau een voorspellende waarde voor het voornemen met vroegpensioen te gaan. Universitair geschoolde werknemers geven 15 procentpunt minder vaak aan dat zij met vroegpensioen willen dan werknemers met ten hoogste

Tabel 1 Bezittingen en schulden van Nederlandse huishoudens op basis van de DNB Household Survey 2007

In procenten en gemiddelde bedragen per huishouden

	1995	2007	2007 naar inkomensgroepen ¹			2007 naar leeftijd ²		
			1	2	3	1	2	3
	% van tot. fin. bezittingen		% van totaal aantal huishoudens dat de betreffende titel bezit					
Bank- en spaarrekeningen	40	44	98	99	97	99	98	99
Obligaties	2	5	3	5	8	1	5	9
Aandelen	11	8	7	11	18	7	12	16
Beleggingsfondsen	13	16	14	22	29	14	22	25
Lijfrenten/koopsompolissen	13	9	14	25	32	19	31	8
Kapitaalverzekeringen	14	10	11	25	32	25	27	5
Spaarloon	2	3	18	34	43	34	42	3
Levensloop	0	0	2	4	6	6	4	0
Overige financiële bezittingen	5	5	8	12	12	9	9	14
<i>Totale financiële bezittingen (1000 EUR)</i>	<i>24,6</i>	<i>47,3</i>	<i>21,4</i>	<i>48,3</i>	<i>81,3</i>	<i>18,9</i>	<i>50,0</i>	<i>72,8</i>
	% van totale bezittingen		% van totaal aantal huishoudens dat de betreffende titel bezit					
Totale financiële bezittingen	24	20	98	99	98	99	98	99
Totale niet-financiële bezittingen	76	80	74	92	96	85	86	86
Onroerend goed	71	75	30	61	86	49	61	53
Eigen woning	63	69	29	60	86	49	60	52
Ander onroerend goed	8	6	2	3	8	1	5	5
Voorraad duurzame goederen	5	3	68	86	84	75	78	81
Overig	0	1	4	3	4	6	4	0
<i>Totale bezittingen (1000 EUR)</i>	<i>102,3</i>	<i>233,1</i>	<i>103,0</i>	<i>230,8</i>	<i>409,4</i>	<i>141,2</i>	<i>263,2</i>	<i>270,1</i>
	% van totale schuld		% van totaal aantal huishoudens dat de betreffende titel bezit					
<i>Totale schuld (1000 EUR)</i>	<i>32,2</i>	<i>60,3</i>	<i>25,5</i>	<i>59,5</i>	<i>107,6</i>	<i>81,2</i>	<i>64,8</i>	<i>28,6</i>
Hypotheek en onroerend goed	90	94	21	48	65	41	48	32
Niet-hypothecair krediet	5	3	18	18	12	22	17	8
Andere schulden	5	1	4	3	4	8	4	1
Studieleningen	1	1	5	5	4	13	2	0
<i>Netto vermogen (1000 EUR)</i>	<i>70,1</i>	<i>172,8</i>	<i>77,5</i>	<i>171,3</i>	<i>301,7</i>	<i>60,0</i>	<i>198,4</i>	<i>241,5</i>
<i>Aantal waarnemingen</i>	<i>2469</i>	<i>1365</i>	<i>407</i>	<i>516</i>	<i>442</i>	<i>351</i>	<i>701</i>	<i>313</i>

¹ Gerangschikt op basis van netto beschikbaar huishoudinkomen. Groep 1: de laagste vier inkomensdecielen; Groep 3: de drie hoogste inkomensdecielen.

² Gerangschikt op basis van de leeftijd van het hoofd huishouden. Groep 1: 40 jaar of jonger; Groep 3: 65 jaar en ouder.

Bron: DNB Household Survey. Voor meer informatie over de definities en samenstelling van de huishoudbalans zie Alessie, Hochguertel en Van Soest, 2002, 'Household Portfolios in the Netherlands'. In: Guiso, Haliassos and Jappelli, Household Portfolios, MIT Press, Cambridge.

een mbo-diploma. Dit heeft mogelijk te maken met het feit dat hun werkzaamheden in veel gevallen fysiek minder belastend zijn.

Levensloopregeling: een geringe belangstelling

Als een werknemer zeker weet dat hij vervroegd met pensioen wil gaan, is de levensloopregeling vaak een aantrekkelijk instrument om dit te financieren. De belangstelling voor deze vorm van sparen is echter gering; 10 procent van de werknemers neemt deel aan de levensloopregeling. Dit is verrassend met het oog op de veelgeuite wens vroeg met pensioen te kunnen gaan.

Werknemers noemen diverse redenen om niet deel te nemen aan de levensloopregeling.² Zij willen flexibel blijven, kunnen de inleg niet goed missen, twijfelen aan de financiële aantrekkelijkheid van de regeling of zijn onzeker over de toekomst ervan. Een andere reden voor de geringe belangstelling kan zijn dat de regeling als complex wordt ervaren en dat het niet mogelijk is tegelijkertijd deel te nemen aan de spaarloonregeling.

De spaarloonregeling is met een deelnemerspercentage van ongeveer 50 procent veel populairder dan de levensloopregeling. Veel werknemers namen bij de introductie van de levensloopregeling twee jaar geleden al deel aan de spaarloonregeling en bleven daaraan deelnemen, mogelijk omdat zij ermee vertrouwd zijn of omdat zij niet de moeite willen nemen om over te stappen. Van de deelnemers aan de spaarloonregeling geeft 15 procent aan waarschijnlijk wel te zullen deelnemen aan de levensloopregeling als er geen spaarloonregeling zou bestaan. Daarbovenop geeft nog eens 30 procent te kennen in dat geval misschien een levensloopregeling af te sluiten. Recent onderzoek bij DNB heeft aandacht besteed aan de vraag welke persoonskenmerken van belang zijn bij de stap om dergelijke producten wel of niet aan te schaffen.³

Wat verklaart de keuzes van consumenten?

Van oudsher is in de economische keuzetheorie verondersteld dat de manier waarop een keuze wordt voorgelegd geen invloed heeft op de beslissingen van consumenten wanneer zij duidelijke voorkeuren hebben en de kosten om de beslissing te veranderen laag zijn. Meer recent heeft internationaal onderzoek echter aangetoond dat mensen keuzeproblemen soms complex vinden en dat teveel keuzes en keuzemogelijkheden ertoe kunnen leiden dat mensen geen of geen goede

keuzes maken. In het bijzonder blijkt een belangrijke rol weggelegd voor de zogenoemde standaardoptie, dat wil zeggen de impliciete keuze die iemand maakt als hij niets doet. Veel minder is echter bekend over de oorzaken van dit gedrag.

Uit onderzoek onder de deelnemers aan het DNB Household Survey naar de beslissingen in diverse uiteenlopende situaties volgt dat een aantal specifieke persoonskenmerken belangrijk kunnen zijn voor het keuzegedrag. Personen die geneigd zijn tot uitstelgedrag kiezen als gevolg daarvan vaak impliciet voor de standaardsituatie. Het uitstelgedrag kan daarbij worden ingegeven door een gebrek aan financiële kennis. Verder blijkt dat personen die een grotere neiging hebben om adviezen op te volgen vaker de standaardoptie kiezen. De standaardoptie kan door hen worden opgevat als een advies of een aanbeveling van degene die hem aanbiedt. Een voorbeeld hiervan is het standaard aanbieden van de Nationale Hypotheekgarantie, wat kan worden gezien als een aanbeveling van de bank die de hypotheek verkoopt.

Sparen voor de oude dag en vroegpensioen

Het genoemde onderzoek besteedt niet alleen aandacht aan besparingen ter financiering van een vervroegde pensionering, maar ook aan pensioenbesparingen gericht op de aanvulling van de bestaande oudedagsvoorzieningen. Deze laatste besparingen bestaan voornamelijk uit het inleggen van geld in lijfrenteverzekeringen en koopsompolissen. Deelname aan de levensloopregeling staat in veel gevallen gelijk aan sparen voor vroegpensioen; 70 procent van de deelnemers aan de regeling zegt het levenslooptegoed hiervoor te willen aanwenden.

De resultaten laten zien dat personen die een grotere neiging hebben om adviezen op te volgen relatief vaak geen additionele maatregelen treffen in de vorm van koopsompolissen of lijfrenteregelingen. Een interpretatie hiervan is dat zij de huidige pensioenvoorzieningen in de vorm van AOW en bedrijfspensioen opvatten als een aanbeveling over de omvang van het ouderdomspensioen door overheid, werkgevers, vakbonden en pensioenfondsen. Hierbij kan meespelen dat het zeker niet eenvoudig is om na te gaan wat in een specifieke individuele situatie een optimale pensioenopbouw is. De resultaten tonen ook een sterk verband tussen de financiële situatie en extra pensioenopbouw. Als mensen het zich kunnen veroorloven sluiten zij veel vaker aanvullende pensioenverzekeringen.

De uitkomsten van het onderzoek laten zien dat uit-

stelgedrag bijdraagt aan de lage deelname aan de levensloopregeling. Hierbij zij aangetekend dat de regeling ten tijde van de enquête net was ingevoerd en dat werknemers worden geconfronteerd met de verplichting om het spaarloon (waaraan velen al jaren deelnemen) op te zeggen. Werknemers met een hoog inkomen of veel vermogen nemen vaker deel aan de levensloopregeling. Respondenten met een hoge opleiding en veel financiële kennis zijn (rekening houdend met de inkomens- en vermogenssituatie) juist minder geneigd deel te nemen. Hoger opgeleiden sparen derhalve minder vaak – via een levensloopregeling – voor vroegpensioen. Deze constatering is in lijn met de bevinding dat een hoog opleidingsniveau van werknemers weliswaar via de vermogenspositie gepaard gaat met meer mogelijkheden om vroeg te stoppen met werken, maar op zichzelf bezien leidt tot een grotere neiging langer door te werken. Tot slot suggereren de uitkomsten dat degenen die meer geneigd zijn gehoor te geven aan advies een enigszins grotere kans hebben deel te nemen aan de levensloopregeling. Dit kan te maken hebben met de golf van publiciteit rond de invoering van de levensloopregeling, waarbij de mogelijkheden om te sparen voor vervroegde pensionering werden benadrukt en vakbonden en werkgevers de regeling veelal hebben aanbevolen als opvolger van de bestaande vroegpensioenregelingen.

Beleidsimplicaties

Het deels experimentele karakter van het onderzoek noopt tot enige voorzichtigheid bij het trekken van stevige conclusies. Niettemin hebben de uitkomsten in beginsel een aantal belangrijke beleidsimplicaties. De conclusie dat het complexe karakter van regelingen het niet nemen van beslissingen in de kaart kan spelen, wijst op de behoefte aan gemakkelijk begrijpbare pensioenregelingen en toegankelijke en begrijpelijke informatie daarover. De rol van uitstelgedrag wijst op een voortdurende noodzaak mensen attent te maken op het belang van doordachte pensioenbeslissingen. Bovendien kan dit gedrag worden beschouwd als een steun in de rug voor het Nederlandse pensioensysteem, waarbij de combinatie van de AOW en het bedrijfspensioen – dat voor meer dan 90 procent van de werknemers onder de verplichtstelling valt – de kans verkleint dat uitstellers op oudere leeftijd hun inkomen fors zien terugvallen. Het feit dat het verplichte karakter van pensioensparen en de publiciteit rond nieuwe regelingen invloed hebben op de keuzes van consumenten legt een grote

verantwoordelijkheid bij pensioenfondsen, overheid en vakbonden ten aanzien van het ontwikkelen van goede default opties en het uitleggen van de consequenties van die opties.

Tot slot suggereert de geringe deelname aan de levensloopregeling dat de verschuiving van een systeem van collectief gefinancierde pensioenregelingen naar individuele contracten, die op initiatief van de werknemer worden afgesloten, zou kunnen leiden tot een duidelijke verhoging van de feitelijke pensioenleeftijd. Dit is natuurlijk wel in belangrijke mate afhankelijk van de vraag in hoeverre werknemers in de toekomst hun toenemende vermogen willen aanwenden om vroegpensionering te financieren.

1 Zie Bloemen, 'The impact of wealth on job exit rates of elderly workers in the Netherlands', *Netspar Discussion Paper*, 2006-07, februari 2006.

2 Zie Van Els, Van Rooij en Schuit, 2006, 'Nut en noodzaak van verplicht pensioensparen'. In: Van der Lecq en Steenbeek (eds.), 'Kosten en baten van collectieve pensioensystemen', Kluwer, blz. 191-220.

3 Zie Van Rooij en Teppa, 'Choice or no choice: what explains the attractiveness of default options', *DNB Working Paper* 165, januari 2008.